

Iroda ABDULLAYEVA,
"Oila va gender" ilmiy-tadqiqot instituti tadqiqotchisi

Falsafa fanlari nomzodi J.Mamanov taqrizi asosida

MEHNAT RESURLARINING XALQARO HARAKATCHANLIGINI OSHIRISH

Аннотация

Maqolada rivojlanayotgan mamlakatlarda aholi sonining tez o'sishi u yerda mehnat resurslarining haddan tashqari ko'payishiga olib keldi. Rivojlanayotgan mamlakatlarda zamonaviy ta'limning rivojlanishi yoshlarga rivojlangan mamlakatlar mehnat bozori talablariga moslashish imkoni ochib berilgan.

Kalit so'zlar: intellektual, mehnat, resurs, xalqaro, harakat, sabab, mamlakat, milliy, iqtisodiyot.

ПОВЫШЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНОЙ МОБИЛЬНОСТИ ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ

Аннотация

В статье утверждается, что быстрый рост населения в развивающихся странах привел к переизбытку там трудовых ресурсов. Развитие современного образования в развивающихся странах открыло для молодых людей возможности адаптации к требованиям рынка труда развитых стран.

Ключевые слова: Интеллектуальный, трудовой, ресурсный, международный, движение, дело, страна, национальный, экономика.

INCREASING INTERNATIONAL MOBILITY OF LABOR RESOURCES

Annotation

The article argues that the rapid growth of the population in developing countries has led to an excessive increase in labor resources there. The development of modern education in developing countries has opened up the opportunity for young people to adapt to the requirements of the labor market of developed countries.

Key words: Intellectual, labor, resource, international, movement, cause, country, national, economy.

Kirish. Intellektual mehnat resurslarining xalqaro harakatchanligi oshirishining sabablari quyidagilardan iborat: rivojlangan mamlakatlarda tug'ilishning kamayishi va milliy iqtisodiyotning zamonaviy sektorida yuqori malakali mutaxassislarga talabning ortishi; oluvchi davlatlar tegishli mutaxassislarni jalb qilish orqali o'z malakasini oshirish uchun pul va vaqtni tejashga intiladi; milliy iqtisodiyotning raqobatbar-doshligini ta'minlash maqsadida ishlab chiqarishdagi texnologik o'zgarishlar tufayli yuqori malakali mahalliy mutaxassislarning etishmasligi; transmilliy kompaniyalarni kengaytirish; ishchi kuchining harakatlanish tarmoqlarini kengaytirish; intellektual hamkorlikni mustahkamlash (tadqiqot institutlari, universitetlar, tibbiyot markazlari va boshqalar o'rtasida); ta'lim va malaka standartlarini unifikatsiya qilish va diplomlarni o'zaro tan olish; bilim va tajribani uzatishni virtualizatsiya qilish (axborot texnologiyalarining rivojlanishi natijasida yashash joyini o'zgartirmasdan mehnat resurslarining harakatchanligini amalga oshirish imkoniyati).

Yoshlar mehnat migratsiyasining afzalliklari:

Migratsiya yoshlarga o'z tug'ilgan joylarida mavjud bo'lmagan ish imkoniyatlarini taqdim etishi mumkin.

Ish qidiruvchilarning chiqishi mahalliy mehnat bozorining ortiqcha ishchi kuchi taklifi bilan bog'liq ichki bosimni yumshatishi mumkin.

Migratsiya yosh ayollar uchun imkoniyatlar yaratishi va adolatli gender normalarini mustahkamlashi mumkin.

Ta'lim yoki ish bilan bog'liq sabablarga ko'ra migratsiya voyaga etmaganlar o'rtasidagi erta nikohlarning oldini oladi.

Pul o'tkazmalari kelib chiqqan mamlakatlarda iqtisodiy o'sish va qashshoqlikni kamaytirishga hissa qo'shishi va inson kapitaliga investitsiyalarni jalb qilishi mumkin.

Yosh muhojirlar o'z mamlakatlari uchun texnologiya transferi, sarmoya va venchur kapitali manbai bo'lishi mumkin.

Malakali ishchilarning jismoniy yoki "virtual" qaytishi mahalliy inson kapitali, malakalar transferi va xorijiy tarmoq ulanishlarining o'sishiga olib keladi.

Turmushga chiqmagan yoshlar xalqaro migratsiya jarayonlarida faol va oson ishtirok etishlari mumkin.

Yoshlar mehnat migratsiyasining salbiy oqibatlar:

– migratsiya ko'pincha yuqori malakali ishchilarning yo'qolishiga va ichki bozorda muhim xizmatlar sifatining pasayishiga olib keladi;

– yuqori malakali ishchilar zaxirasining qisqarishi bilan iqtisodiy o'sish va mahsuldorlikning pasayishi;

– yosh oilalarda aqliy va ijtimoiy nuqsonlar va intervallarning bolalarning o'sishiga ta'siri bolalarning tarbiyasi va sog'lom rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin;

– migratsiya yoshlarni, ayniqsa tajribasiz va yosh ayollarni tahqirlash, kamsitish va ekspluatatsiya qilish xavfini oshirishi mumkin;

– yuqori malakali kadrlarga chet elga chiqish va u erda qolishga ruxsat berishi mumkin;

– mamlakat milliy mentalitetiga salbiy ta'sir ko'rsatishni rag'batlantirish uchun zamin yaratishi mumkin.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. «Bu vazifa, o'z o'rnida, O'zbekistonda raqobatga asoslangan siyosiy tizim zarurligini ko'rsatadi. Dunyoda aynan demokratik davlatlar o'ta katta milliy boylik yaratgani, qudratli siyosiy, iqtisodiy, harbiy va mafkuraviy tizim shakllantirgani zahirida, aynan inson omilidan to'g'ri foydalana oladigan tizim mavjudligi turadi. Inson miyasi – nihoyatda qudratli intellektual organ. Agar uning to'g'ri ishlashiga, raqobat orqali o'z manfaatlarini qondirishga imkoniyat berilsa, davlatdagi va jamiyatdagi

barcha muammolarga tizimli javob topish qiyin emasligini ko'rish mumkin. O'zbekistonda keyingi yillarda jiddiy o'zgarishlar bo'lmoqda. Qo'shimcha qilish muhim bo'lgan asosiy nuqta – ma'muriy siyosiy islohotlar jadallashishi kerakki, jamiyatning ijtimoiy energiyasi bostirilishi emas, bu energiya parvarishlanishi va taraqqiyot, ishlab chiqarish, sanoatlashirish, ilm-fan, ekologiya va boshqa barcha sohalar rivoji uchun yo'naltirilishi kerak», – dedi u. «Yoshlarning O'zbekistondan «qochishi»ga sabab – sharoitlar yetishmasligi» — Doniyor Ro'zmetov

Natijalar va muhokama. Shunday qilib, yoshlarning migratsiya jarayonlarining globallashuvi, eng avvalo, davlatlararo bo'linishlarning o'tkazuvchanligini xolisona oshirishga hamda milliy, transmilliy kadrlar oqimining tezligi va intensivligini keskin oshirishga xizmat qiladi. Migratsiya oqibatlari, yuqorida aytib o'tganimizdek, turli sohalarda namoyon bo'ladi va ijobiy va salbiy bo'lishi mumkin. Shu munosabat bilan globallashuv davrida mamlakatlar oldida turgan asosiy vazifalardan biri bu mamlakatlarning farovon rivojlanishi, keyinchalik iqtisodiy, siyosiy, madaniy va ijtimoiy farovonligini ta'minlash maqsadida migratsiya jarayonlarini aniq tartibga soluvchi samarali migratsiya siyosatini ishlab chiqishdan iborat bo'lish.

Shu munosabat bilan yoshlar mehnat migratsiyasini tartibga solishda quyidagi taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi:

Raqamli ish platformalaridan umumiy foydalanishni yo'lga qo'yish. Bu yoshlarning internet orqali bandligi va daromadlari xalqaro standartlar darajasida bo'lishini ta'minlaydi.

Kasblarning xalqaro standart klassifikatori (ISCO) ga muvofiq kasbiy ta'lim va xalqaro sertifikatlar berish bo'yicha tegishli xalqaro va nodavlat o'quv markazlarini tashkil etish. Bu yoshlarga xorijda tez va oson o'z mutaxassisligi bo'yicha ish topish imkonini beradi.

Qabul qiluvchi mamlakatlarda oliy ma'lumotga ega yosh mehnat migrantlarining mehnat shartnomalarini chuqur tahlil qilish mexanizmini ishlab chiqish.

Mehnat migrantlari bo'yicha ma'lumotlar bazasini shakllantirish. Shu yo'l bilan ularning kelajakdagi ijtimoiy-iqtisodiy holati bo'yicha istiqbolli dasturlar ishlab chiqish mumkin. Bu ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

1950-yillardan 70-yillarga qadar Rossiyaning Yevropa qismi va Ukrainadan O'zbekistonga migratsiya ko'p bo'lgan. Chunki Sovet Ittifoqi hududida eng qoloq bo'lgan O'rta Osiyo mintaqasida sanoatni rivojlantirish uchun Sovet Ittifoqi mutaxassislarga muhtoj edi. Sovet Ittifoqi mahalliy ishchi kuchini tayyorlashi mumkin bo'lsa-da, o'sha hududlarda mahalliy aholi uchun o'quv markazlarini qurishdan ko'ra, to'g'ridan-to'g'ri rivojlanayotgan mintaqalarga o'qitilgan mutaxassislarni yuborish arzonroq variant edi. Aniq bir fikrni keltirish uchun, 1960-yillarda eng ko'p muhojirlar Qozog'iston (1.083.000), Kavkaz (763.000), Ukraina (419.000) va O'zbekistonga (409.000), aksariyati Volga bo'yidan (845.000), markaziy Rossiyadan (611.000) ketgan.) va Urals (595 ming) [1]. O'zbekistonga immigratsiya tendentsiyasi 1980-yillarda o'zgarib ketdi, Yevropa ishchi kuchi shimolga ko'proq migratsiya qilgani sababli O'zbekistonning shaharlaridan emigratsiya boshlandi[1]. Sovet Ittifoqi parchalanganidan keyin emigratsiya jarayoni tezlashdi.

Mustaqillikka erishgandan so'ng nafaqat O'zbekistonda, balki boshqa sotsialistik mamlakatlarda ham ayrim etnik guruhlarining o'z ona yurtlariga qaytishi tufayli migratsiyaning tez sur'atlar bilan o'sishi tendentsiyasi kuzatildi. Bu jarayon 1990-yillarning o'talarida o'zining eng yuqori cho'qqisiga chiqdi va 2000-yilda yakunlandi. Hisob-kitoblarga ko'ra, butun sobiq SSSR hududida taxminan 9 million kishi undan foydalangan[2].

Qaytish sabablaridan biri yangi tashkil etilgan davlatlarning siyosatining kuchli millatchilik yo'nalishi bo'lib, buning natijasida etnik nizolar yoki Stalin terrori paytida majburan ko'chirilgan etnik guruhlarining qaytishi yoki Ikkinchi Jahon urushi davridagi evakuatsiyalar bo'lgan[3]. Bu davrda O'zbekistonni to'g'ridan-to'g'ri 4 million kishi tark etdi, turkmanlar Turkmanistonga, qozoqlar Qozog'istonga ketishdi (mamlakat janubiga 300 mingga yaqin migrant) [4]. 1991-1994 yillarda 2-4 millionga yaqin muhojir bo'lgan. O'rta Osiyodan ruslar ham chiqib ketgan. Birgina O'zbekistondan 1 millionga yaqin muhojir ro'yxatga olingan. Yana bir ozchilik o'zbek yahudiylari bo'lib, ular asosan AQSh yoki Isroilga ketgan. 1996-yilda chorak million Qrim tatarlari, aksariyati O'zbekistondan bo'lib, Ukrainaga qaytarildi[5]. O'zbekistonda yashovchi yana bir ozchilik koreyslar bo'lib, ularning soni 1989 yilda 183 ming kishini tashkil etgan. Mustaqillikdan 1999 yilgacha ularning 81 ming nafari Koreyaga qaytib ketgan, ammo yana 64 ming nafari Koreya kompaniyalarida ishchi sifatida vaqtincha ko'chib kelgan. Koreyaliklar O'zbekiston iqtisodiyoti, sanoati va bank tizimida muhim o'rinlarni egallab, davlat sifatida Janubiy Koreyadan yordam oladilar.

O'zbekistonda davlat mustaqillikka erishgandan so'ng mehnat migratsiyasi millionlab odamlar uchun hayot strategiyasiga aylandi. Bu hodisa ortida etnik, siyosiy, ijtimoiy, gender kabi omillar hamda mamlakatda hayot sifatini yaxshilash bo'yicha istiqbolli g'oyalarni harakatlantiruvchi omillar bo'lib qolmoqda. O'zbekiston Respublikasining rasmiy statistik ma'lumotlariga ko'ra, 2019 yilning birinchi yarmida mamlakatda ishsizlik darajasi 9,2 foizni tashkil etdi.

1991 yildan 2019 yilgacha O'zbekiston iqtisodiyoti to'rt bosqichdan o'tdi. Har bir bosqich ma'lum demografik, iqtisodiy, siyosiy va boshqa omillar bilan tavsiflanadi. Bu omillar makrodarajada xorijiy mehnat migratsiyasining shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. Ko'rsatilgan bosqichlar 1990–2000 yillarda doimiy yashash uchun migratsiya oqimining ko'payishi fonida rejalashtirilgan iqtisodiyotdan bozor iqtisodiyotga o'tishni, 2000–2009 yillarda iqtisodiy o'sishning tezlashishini va "migrantlarning" shakllanishini aks ettiradi. tarmoqlar" xorijda, 2010–2015 yillarda bandlik va investitsiyalarni rag'batlantirish bo'yicha tarkibiy islohotlar o'tkazilmaganda YalM o'sishining sekinlashuvi davri, bu mehnat migratsiyasining faol o'sishiga yordam bergan va yangi ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar bosqichi. O'zbekiston rahbariyatining migratsiya jarayonlariga e'tiborini kuchaytirdi.

O'zbekistonda yashovchi yana bir ozchilik koreyslar bo'lib, ularning soni 1989 yilda 183 ming kishini tashkil etgan. Mustaqillikdan 1999 yilgacha ularning 81 ming nafari Koreyaga qaytib ketgan, ammo yana 64 ming nafari Koreya kompaniyalarida ishchi sifatida vaqtincha ko'chib kelgan. Koreyaliklar O'zbekiston iqtisodiyoti, sanoati va bank tizimida muhim o'rinlarni egallab, davlat sifatida Janubiy Koreyadan yordam oladilar[6].

Sovet Ittifoqi parchalanganidan keyin O'zbekistonda qishloq va shahar aholi punktlari deyarli o'zgarmadi. Qishloqlarda yashovchi aholining 65% ni shahar aholisiga nisbati 35% ni tashkil qiladi. Mustaqillikka erishilgandan to o'tgan yilga qadar aholining har ikkala guruhi ham izchil rivojlandi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, so'nggi 20 yil ichida qishloq aholisi o'zining dastlabki hajmining uchdan bir qismiga o'sib, qariyb 18 millionga yetdi, shahar aholisi esa atigi 20 foizga oshib, 10 million kishiga yetdi. Iqtisodiy nuqtai nazardan, uy xo'jaliklari uy-joy narxining pastligi va katta yashash joylariga ega edi, bu esa ko'p bolali oilalarni yaratish uchun qulay sharoitlarni yaratdi. Oilalarning qishloqda qolishining yana bir sababi, o'z mahsulotlarini sotishdan tushgan yuqori daromad edi. Biroq, bu da'vo ba'zi mualliflar tomonidan e'tiroz bildirilmoqda, chunki qishloqning geografik joylashuviga qarab, o'z ishlab chiqarishidan olingan daromad

hali ham Sovet Ittifoqining o'rtacha darajasidan statistik jihatdan orqada qolmoqda. Bundan tashqari, davlat ishlab chiqarish jadvalini buyurtma qilgan va sotib olish narxlarini belgilagan davrga bog'liq edi.

Xulosa. Agar ishlab chiqarish rejalashtirilganidan yuqori bo'lsa, kooperativlar uni bozor (real) narxlarda

sotishlari mumkin edi; daromadlar, albatta, soliqqa tortilmagan va hech qanday joyda e'lon qilinmagan. 1970-yillargacha davlat xarid narxlar qulay edi, biroq keyinchalik hosildorlik va umumiy qishloq xo'jaligi samaradorligi nazorat qilina boshladi va xarid narxlar bir tekisda tusha boshladi. Qishloq oilalarining turmush darajasi pasaya boshladi[7].

ADABIYOTLAR

1. Abdullayev, Evgeniy. Labour Migration in Uzbekistan: Social, Legal and Gender Aspects. Tashkent: UNDP Country Office in Uzbekistan, 2008, [cited 2013-03-25]. Available from: <<http://www.undp.uz/...153>>, p. 171/23 (own elaboration).
2. For 1981-5, 205,000; 1985-9, up to 479,000, with the number falling to 364,000 in the next five years. AMAN, Alikhan. Population Migration in Uzbekistan: (1989-1998). Tashkent: American University of Central Asia, 1999. Available from: <<http://src.auca.kg/...pdf>>.
3. Radnitz, Scott. Weighing the Political and Economic Motivations for Migration in Post-Soviet Space: the Case of Uzbekistan. In: Europe-Asia Studies. Glasgow: Taylor & Francis, Ltd, 2006, pp. 653-677. 58, 5. ISSN 09668136. DOI: 10.1080/09668130600731003.
4. Marat, Erica. Labor Migration in Central Asia: Implications of the Global Economic Crisis. Washington and Stockholm: Central Asia-Caucasus Institute and the Silk Road Studies Program, 2009. ISBN 978-91-85937-57-8 Available from: <<http://edoc.bibliothek.uni-halle.de/>>, p. 8
5. Aman, Alikhan. Population Migration in Uzbekistan: (1989-1998). Tashkent: American University of Central Asia, 1999. Available from: <<http://src.auca.kg/...pdf>>.
6. The World Factbook: Uzbekistan. CIA[online]. 2013 [cited 2013-03-01]. Available from: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/uz.html>>.
7. Patnaik, Ajay. Agriculture and rural out migration in Central Asia, 1960-91. [online]. Europe-Asia Studies 1995, vol. 47, issue 1, pp. 147-169 [cited 2013-09-24]. DOI: 10.1080/09668139508412248. Available from: <http://www.tandfonline.com/>, p. 156